

GYŐR-SOPRON MEGYEI HONISMERETI KIADVÁNYOK

Szép kivitelben jelent meg a Győr Megyei Város Tanácsa és a Győr–Sopron megyei 1. sz. Levéltár gondozásában a *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*¹ című kötet, amellyel tisztelői, kollégái a 70 éves *Lengyel Alfréd*ot köszöntötték. A tíz fontos helytörténeti tanulmány méltán kívánczolt kötetbe, csupán a válogatás, a szerkesztés szempontjait nem találjuk. *Gecsényi Lajos* tanulmánya Győr gazdasági és társadalmi helyzetét elemzi a 16–17. sz. fordulóján, bőséges irodalmat közölve a jegyzetekben. Három tanulmány is foglalkozik oktatásügygel, iskolatörténettel. *Mihály Ferenc* a magyarvári gimnázium első évtizedeinek történetét dolgozta föl, *Sáry István* Győr város iskolaügyét Vargyas Endre tanfelügyelő működése (1872–1888) idején, *Bedécs Gyula* pedig az ellenforradalmi rendszer oktatáspolitikájának győri megvalósulásáról ír. Izgalmas olvasmány *Bak Borbála* tanulmánya Győr szabad királyi város bíráinak választásáról 1743–1778 között. Már csak azért is, mert 1743. március 6-án kelt kiváltságlevelével emelte *Mária Terézia* a szabad királyi városok sorába Győrt. *Csizmadia Andor* a bácsai peredikális szék 17–19. századi működéséről ír. *Rákóczi Tibor* pedig az 1831. évi kolerajárvány Moson megyei történetéhez szolgáltat adalékokat. A kötetet dr. *Lengyel Alfréd* műveinek bibliográfiája zárja *Németh Klára* válogatásában.

Kivitelezésében ugyan szerényebb, de korántsem haszontalan kiadvány az I. világháborút követő forradalmak helytörténeti forrásaival foglalkozó² füzet. Összeállító – *Bedécs Gyula* és dr. *Gecsényi Lajos* – segédesszövegnek szánták

a kiadványt az említett kor iskolai tanulmányozásához. Így a válogatásban és a szerkesztésben is elsősorban didaktikai szempontok érvényesültek. Szükséges volt az erős szelektálás, a terjedelem szabott szűk határokat, de így a füzet kevésbé alkalmas a legalább annyira fontos tanulói válogatásra.

Kézirat gyanánt a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár sokszorosításában készült el a város múlt századi óvodáival foglalkozó tanulmány³. Igaz, elsősorban mindig az adott mű a fontos, mégis örülünk, ha az igen gyakorta gyatra kivitelezésű füzetek között igényes kiadványra lelünk. Kezdetben egyéni kezdeményezések nyomán jöttek létre a győri óvodák, a város tanácsa támogatta ugyan, de nem kezdeményezte létrehozásukat. Alapvető változást az 1891-ben hozott óvodai törvény jelentett, és a század végére Győr város óvodai igényeit szinte maradéktalanul ki tudták elégíteni. A tanulmány szerzője elsősorban a város tanácsának okiratait, levelezéseit, magáncsaládok iratait tekintette át.

Főnállásának 75. évfordulója alkalmából jelentette meg évkönyvét a Sopronban működő *Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona*.⁴ Hazánkban az 1900-as évek elején több intézet is létesült a siketnémák számára, köztük 1903-ban a soproni. *Harsányi Csaba* és *Szakály Ernő* az évkönyv bevezető tanulmányában az elmúlt 75 esztendőt tekintette át. Az iskola története nem volt gondtalan, az államosításig szinte minden évben nagy nehézséget jelentett a fönntartásához szükséges összegek előteremtése. Mégis pedagógusgenerációk munkálkodtak azon, hogy a nehéz körülmények ellenére is otthon teremtsenek Sopronban ennek a ma már ország-szerte neves intézetnek. Az írások mindegyikéből szeretet árad, de adattárnak, a téma forrásjegyzékének is fölfogható ez a bőséges irodal-

¹ *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*. Szerk.: Dr. *Gecsényi Lajos* Győr, 1978. 161 old.

² *Helytörténeti források a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság történetének szemléltetéséhez*. Győr, 1978. 45 old.

³ *Sáry István*: Győr város óvodái a XIX. században. Győr, 1978. 50 old.

⁴ *A Siketek Általános Iskolája és Nevelőotthona évkönyve*. Szerk.: *Harsányi Csaba*. Sopron, 1978. 102 old.

mat tartalmazó könyv. Közlik a tanárok írásainak, tankönyvpótló jegyzeteinek jegyzékét is.

Ugyancsak jubileumra – 350. év – jelent meg a *győri bencés gimnázium évkönyve*.⁵ Az egykori jezsuita gimnázium „hosszú ideig nemcsak Győr, hanem az egész Kisalföld, sőt időnként az Észak-Dunántúl művelődési központja volt” – írja *Szennay András* főapát, a gimnázium főntartója, a Pannonhalmi Szent Benedek-rend főnöke. Az állítás igazáról könnyen meggyőződhetünk, ha föllapozzuk az évkönyv negyedik fejezetét, ahol az iskola kiemelkedő tanárainak és tanítványainak életrajzát olvashatjuk. Itt találjuk *Czuczor Gergely*, *Jedlik Ányos*, *Amade László*, *Kisfaludy Károly*, *Reguly Antal*, *Szarvas Gábor* nevét! A 350 év alatt 130 000 tanuló került ki a gimnáziumból. Összetételük a társadalmi viszonyok szerint változott ugyan, de az iskola minden korban nyitva állt a szegény tanulók előtt is. Ma a tanulók szüleinek 50–60%-a munkás és paraszt. *Dr. Jánosi Gyula* a legfontosabb változások tükrében tekinti át az iskola történetét. Végül a gimnázium kulturális és művészeti értékeiről készült felvételek teszik teljessé a kiadványt. Itt láthatjuk többek között Jedlik eredeti sokszorozóját 1830-ból, ugyancsak Jedlik villamos gépkocsiját 1855-ből, valamint a gimnázium és hazánk első barokk templomáról készített fotókat.

Két kötetben jelent meg a *Magyar Vagon- és Gépgyár története*.⁶ Az első kötet az 1896–1945 közötti időszak, a második a főlzabadelést követő évek történetét ismerteti 1972-ig. Hatalmas munkát végzett *Tabiczky Zoltánné*, gazdag irodalomra támaszkodva kitűnő munkát írt. Mindkét kötetet német, angol, francia és orosz nyelvű rezümé zárja. A mintegy 300 oldalnyi munka üzemtörténet-írásunk jelentős alkotása.

Legvégül két *útikalauzról* kell szólnunk. Az egyik – Fertődről jelent meg – német nyelvű⁷ a mind nagyobb számban megyénkbe látogató, németül beszélő turistáknak szolgál hasznos ismertetőül. A bőséges fotóillusztrációval megjelent útikalauz hasznos útítárs minden hazánkba érkező turistának.

Egészen más célokat szolgál a *Magyar*

Könyvtárosok, Egyesületének X. vándorgyűléséről kiadott füzetecske.⁸ Az alcím függelékül, a soproni program mellékleteként ajánlja a kiadványt. Tiszteletre méltó az a szerénység, ám a rendezvény kínálta az alkalmat –, hogy az ideérkező vendégeket megismertessék a várossal – kitűnően használta ki a brosúra írója és szerkesztője *dr. Hiller István*. Háromezer év a borostyánkőút mentén című tanulmánya a város történetét tekinti át, kitűnően összeválogatott fényképek segítségével. A füzet másik tanulmánya az erdészeti felsőoktatás soproni történetét ismerteti, kiemelt helyen szólva arról, hogy az intézet könyvtára főnállásának 242. évében végre korszerű, önálló épületet kapott. Végül hasznos segítség a történelmi belvárossal ismerkedőknek a füzet utolsó oldalaként befűzött térkép.

Böröndi Lajos

Nagy örömmel vettük kézbe a 625 éve városi rangra emelt Mosonmagyaróvár szerény jubileumára készített kötetet, amelyben kilenc tanulmány dolgoz föl egy-egy lényeges helytörténeti témát Moson megyéről a római kortól 1918-ig.⁹ A szerkesztő-szerző *Gecsényi Lajos* győri levéltár-igazgatót dicséri, hogy alkalmas pillanatban elindított kezdeményezésével anyagilag lehetővé tudta tenni a könyv megjelentetését, s az is, hogy az öt mosonmagyaróvári, két győri és két burgenlandi szerző változatos és színvonalas tanulmánygyűjteményt alkotott. Moson megye határmenti fekvéséből és a közös történelmi sorsból adódott a lehetőség, hogy két burgenlandi szerző is segítse a múlt tudományos feltárását, ami kettős haszonnal járt. Egyrészt a történeti Moson megyének a trianoni béke után Asztríához csatolt fele területén sok értékes forrás van az elmúlt évszázadokból, amit legcélszerűbben és legkönnyebben az ott élő kutatók dolgozhatnak fel, másrészt az ilyen vállalkozások hatásosan szolgálják két nép barátságának elmélyítését és a jószomszédi viszony ápolását, erősítését. Burgenlandban évtizedek óta példás helytörténeti munka folyik, s az ott élő helytörténészekhez nemcsak forrásokért, hanem segítségért, módszerekért is fordulhatunk.

Tartalmas szerkesztői elgondolás, hogy csak olyan tanulmány van a kötetben, amely üttörő jellegű, s eddig teljesen ismeretlen témát dolgoz föl (ilyen *Mihály Ferenc*, *Szirányi Péter*, *Bedécs Gyula* tanulmánya), vagy csak nyomokban, apró cikkekből, résztanulmányokban követhető (*Pusztai Rezső*, *Ács Anna*, *Sáry István*, *Harald Prickler*, *Félix Tobler* írása). Jó ötlet a

⁵ *A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium jubileumi évkönyve*. Győr, 1977. 87 old.

⁶ *Tabiczky Zoltánné: A Magyar Vagon- és Gépgyár története*. 1. köt. 1896–1945. Győr, 1972. 183 old. 2. köt. 1946–1972. Győr, 1977. 136 old.

⁷ *Marót János: Fertőd*. Fremdenverkehrsamt des Komitatsrates Győr–Sopron. Győr, 1978. 56 old.

⁸ *Hiller István: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete X. vándorgyűlése 1978*. Sopron, 1978. 56 old.

⁹ *Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez*. (Szerk.: *Gecsényi Lajos*) Győr, 1979. 193 old.

kötet végén a további tájékozódásra ösztönző válogatott bibliográfia.

Pusztai Rezső mosonmagyaróvári múzeum-igazgató közleménye azoknak a helységeknek a településtörténetét vizsgálta föl a római kortól a XV. századig, amelyekből és amelyek helyén a későbbi Mosonmagyaróvár kialakult. A történeti irodalomra és főként ásatási eredményekre támaszkodó érdekes tanulmány az első tudományos igényű összefoglalás a tizenöt évszázad eseményeinek. — *Herald Prickler* kismartoni (Eisenstadt) levéltáros a szőlőművelés Moson megyei történetét írta meg a XIII. századtól a XX. századig. Az osztrák és magyar levéltárak anyagán alapuló, adatgazdag és részletes tanulmány kitér a szőlőművelés történeti elterjedésére a római telepítésektől kezdve, a birtokszervezet és társadalmi struktúra változásaira és a feudális terhekre. — *Félix Tober*, ugyancsak kismartoni levéltáros, a XVI. századi horvát betelepülés Moson megyei folyamatát írta meg, jórészt levéltári források alapján. A történeti Moson megyében 14 községben élt számottevő horvát, akik az 1529. és 1532. évi török hadjáratok által elpusztított vagy gyér lakosságú helységekbe települtek. Tobler tanulmánya rögzíti a betelepülés pontos időrendjét, s nagy vonalakban kitér az érintett helységek, birtokok, uradalmak történetére is. — Jelentősen átalakítja a Magyaróvárról kialakult történeti képünket *Mihály Ferenc* helybeli levéltáros írása, aki egy eddig elhanyagolt, ám fontos nézőpontból tárgyalja a város XVII–XVIII. századi történetét, s feltárja annak a harcnak a hátterét, amelyet Magyaróvár kiváltságos mezőváros folytatott kiváltságai megtartásáért az uradalom jogfosztó intézkedéseivel szemben. — *Rákóczi Tibor* mosonmagyaróvári levéltáros az 1848/49. évi események előtörténete után a forradalom és a szabadságharc napjairól írt, amelyek esetenként éles harcot hoztak a parasztság, a csekély létszámú polgárság és a konzervatív megyei vezetők között. A soknemzetiségű Moson megye helyzeténél fogva már 1848 végén a császári csapatok kezére került, de a forradalom kisebbségben levő hívei addig sikeresen segítették a nemzet harcát. — *Ács Anna* mosonmagyaróvári múzeológus a reformkorban Magyaróvárt alapított Czéh-nyomda történetéhez közöl adalékokat, bemutatva, hogy a győri születésű *Czéh Sándor* közel fél évszázados igényes nyomdászti tevékenységével miként járult hozzá Magyaróvár és környéke kulturális életének pezsgőbbé tételéhez. — *Sáry István* győri levéltáros a reformkortól a kiegyezésig elemzi Moson megye gazdasági fejlődését, kitérve az agrárviszonyokra, a kereskedelemre és közlekedésre, valamint részletesen is foglalkozik a Bécs–győri vasút tervével és megvalósításával, amelynek építésében Moson megye is érdekelt volt, s amely jelentősen befolyásolta a megye gazdasági fejlődését – lehe-

tővé téve a termékek gyors értékesítését a nyugati piacon.

Szirányi Péter mosonmagyaróvári tanár témájáról a megye lakosságának 63%-át kitevő parasztság történeti és szociológiai szemponti vizsgálatát választotta a századfordulótól 1918-ig. A Moson megye gazdasági életében jelentős mezőgazdasági helyzetének felvázolása mellett alapos elemzést olvashatunk a három nemzeti-séghez tartozó parasztság társadalmi rétegződéséről, közéletéről és politikai gondolkodásáról. — *Bedécs Gyula* győri tanár a mosoni és magyaróvári munkásmozgalom kezdeteiről készített tanulmányt. 1890-től 1918-ig kísérte végig a munkásság összetételének, élet- és munkakörülményeinek alakulását, politikai tudatosodását, szervezkedését és mozgalmait.

Jászberényi Ferencné győri könyvtáros állította össze a válogatott bibliográfiát, amely az Irodalomjegyzék Mosonmagyaróvár és Moson megye történetének kutatásához címet viseli. Kár, hogy nem derül ki a bevezetőből, vajon a mai mosonmagyaróvári járásnak a történeti Moson megyéhez nem tartozott községeit figyelembe vette-e az anyag gyűjtésekor, mert így nem tudjuk, hogy *Gimesi Endre* Hédervárról szóló útikalauza véletlenül maradt-e ki vagy tudatos szerkesztői elgondolásból. E bibliográfia elsőként gyűjti össze tartalmi értékük alapján a legfontosabb munkákat Mosonmagyaróvárról és Moson megyéről, s jó kiindulási alap lehet a további tájékozódáshoz és kutatáshoz. Kár, hogy az ígért névmutató elmaradt, s az is zavaró, hogy a kéziratok lelőhelyét nem közli a bibliográfia szerkesztője. A válogatás szigorú, de elvszerű, alig van néhány cím, amelyet fölöslegesnek tarthatunk, annál inkább hiányoljuk azonban a mosonmagyaróvári Hansági Múzeum adattárának a kutatás szempontjából alapvető kéziratait: *Ivánfi Ede* vármegyei monográfiáját, *Haller János* összefoglaló munkáját Moson megyéről stb. Ezek elhagyását a legszigorúbb szempontok sem indokolják. Az egyébként hasznos analitikus leírás révén értesülhetünk *Haller János* egy tanulmányáról, amely öt pedagógus életrajzát adja, ugyanakkor az ennél sokkal jelentősebb, száznál több életrajzot tartalmazó kéziratról nem készült leírás.¹⁰

¹⁰ Válogatással nem illik kötekedni, csak a bibliográfus felszólításának engedelmeskedve sorolunk föl néhány címet, amely a következő összeállításból nem hiányozhat: *Gaál László*: Rodiczky Jenő. Bp. 1974., *Békefi Ernő*: Liszt Ferenc származása és családja. Bp. 1973., *László Hadrovics*: Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 13 und 19. Jahrhundert. Bp.–Wien 1974., *Erdei János–Flesch György*: A 100 éves Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet története. Bp. 1969., *Juhász*

A tanulmányok jegyzeteiben és a bibliográfiában szereplő irodalom friss, a címléírás többnyire elegendő az azonosításhoz. A 65. lapon szerkesztői, utalást találunk az Arrabona-évkönyv ugyancsak 1979-ben megjelent kötetére, de már a bibliográfia nem tartalmazza a kötet analitikus leírását. Jó szerkesztői ötlet a címek német fordítása (bár a rövid tartalmi összefoglalás lenne az igazi), és a szerzők foglalkozásának és lakhelyének közlése. A kötetben előforduló helységnevek német, szlovák és horvát megfelelői a könyv végén találhatóak. Nagy segítség ez a Moson megyét nem ismerőknek, de van néhány zavaró hiányosság. Kimaradt Magyaróvár (Ungarisch Altenberg), Moson (Wieselburg) stb., Mosonszentjános, Mosonszentandrás, Mosonszentpéter stb. csak Moson előtagú névalakjukkal szerepelnek, holott ezt a névformát csak a múlt század végi közigazgatási rendezésnél kapták. Néhány községnek elmaradt egy-egy névváltozata, pl.: Barátfalva = Mönchhoff, Barátudvar. Nem találtunk utalást a községösszevonásokra, ami a helységek mai azonosítását könnyítene meg: Pusztasomorja lásd később Jánossomorja stb. Végül: helytörténeti műről lévén szó, nagy kár, hogy nincs a kötetben névmutató, ami a könyv információs értékét nagyon megnövelné.

Tuba László

*

A régmúlt feltáráshoz és szemléltetéséhez sok emlékünknél van, a mai életünk közvetlen forrását adó közelmúlt szemléltetéséhez szerényebbek a lehetőségeink. Ezért született átíró program a munkásmozgalom és a munkásorsók dokumentumainak kiadására és monográfikus feldolgozására. Az előzetes elképzelések szerint párhuzamosan két sorozat előkészítése indult meg. Az egyik a mozgalom válogatott dokumentumait gyűjti össze, a másik sorozat a munkásmozgalmat mutatja be városenkénti

László: Burgenland. Történelmi útikalauz. München, 1976., *Josef Breu*: Die Kroatensiedlung im Burgenland und in dem anschliessenden Gebieten. Wien, 1970., *Sótiér Ágost és Ivánfi Ede* régészeti tanulmányai az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1879–1885. évi évkönyvében. Bp. 1886., *Kölcsey Ferenc* leírását 1836-ból a gazdasági tanintézetéről stb. Az első tételként leírt burgenlandi bibliográfia címfelvétele pontban: a 2., 3., 4., 5., 7. és 8. kötete jelent meg, s nem a jelzett időben.

¹¹ *Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéhez 1919–1928.* (Szerk. Dr. Gecsényi Lajos, dr. Horváth Zoltán, Sina Jenő.) Győr, 1979., *Kovács Győzőné*: Győr és vidékének munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1924. Győr, 1979.

monografikus feldolgozásban. E két sorozat első darabjairól szeretnék beszámolni.¹¹

A dokumentumkötetben 271 tétel idézi az ellenforradalmi korszak munkásmozgalmának történetét, kitűnő szemléltetőanyagot nyújtva a múlt megértéséhez és jól használható segédanyagot adva a megértéséhez. A szerkesztők a dokumentumokat kronológikus és tematikus elv szerint rendezték. Az első két fejezet 65 dokumentuma az 1919 augusztusától 1920 végéig tartó időszakot fogja át. E rövid időszak alatt szervezte újjá a hatalmat az ellenforradalmi korszak és szüntette meg mindazt, amit a Tanácsköztársaság megteremtett. Kitűnően szemléltetik a dokumentumok, milyen igyekezettel szüntettek meg mindent, és milyen eréllyel büntettek meg mindenkit, aki szerepet vállalt.

A szerzők a munkásmozgalom széles köréből válogattak: a munkások életét meghatározó gazdasági viszonyok és a munkanélküliség bemutatásáról (III. fejezet) a KMP és az MSZDP harcán és szervezeti életének bemutatásán keresztül (IV–VII. fejezet) a falu gazdasági életének és társadalmi helyzetének, valamint a parasztság és a földmunkásság baloldali mozgalma szemléltetéséig (IX. fejezet). Először kapunk részletes válogatást a megye szakszervezeti mozgalmáról (VI. fejezet) és a megyében erősen érvényesülő keresztényszocialista szervezkedés munkásmozgalmat megosztó tevékenységéről (VIII. fejezet).

Nem készült minden szemelvényhez történeti elemzőszöveg, és hiányzik az általában megszokott történeti bevezető összefoglaló is. Az előbbi hiányt enyhíti a kitűnő rendezés és a világos, áttekinthető szerkezet, az utóbbit pedig részben pótolja *Kovács Győzőné* tollából a kötettel együtt megjelenő monográfia, amely mélyreható adatfeltárással, hatalmas tudományos apparátussal rajzolja az ország legnagyobb vidéki iparvárosának számító Győr munkásmozgalmának történetét a Tanácsköztársaság megdöntését követő esztendőkhöz.

A tanulmányban először – minden kompetens személyt és működő csoportot bemutatva – a város politikai arculatát rajzolja meg, majd a munkásosztály gazdasági és szociális helyzetének meghatározó elemeit tárja fel. Árnyaltan mutatja be a Szociáldemokrata Párt politikáját: a munkások és a párt vezetőinek gyakran eltérő álláspontját, a szociáldemokraták küzdelmét a keresztényszocialisták ideológiai támadásával szemben, Vági István országosan is figyelemre méltó győri tevékenységét.

Majd külön fejezetben ismerteti a Győrött működő szakszervezetek (16 csoport) munkáját és a szervezett munkások sztrájkharcait és bérmozgalmaikat. Ezután következik a kötet legizgalmasabb fejezete: a KMP-nek az ellenforradalmi rendszer bosszúhadjáratai és a fehérterror ször-

nyűségei közepette végzett munkájának, a szervezetek fenntartásáért vívott harc formáinak bemutatása.

A kiadvány értékét emeli, hogy részletesen közli a bemutatott időszak mozgalmának eseménytörténetét és az érintett személyek anno-tált névmutatóját.

A két egymást kiegészítő – de önállóan is értékes – kötet segít feltárni e sötét kor rövid, de meghatározó időszakának mindennapjait.

Bedécs Gyula

*

A visszaemlékezések szerint e század elején még majd minden falusi ház asszonynepe értett a szövés-fonáshoz. A vászonneműnek hímzéssel való díszítése ugyanezen időben azonban már csak néhány elszigetelt területen élt, a század derekán pedig szinte mindenütt felhagytak vele. A mindennapi és ünnepi alkalmakra – vékonyabb és vastagabb vászonnálékból készített darabok – lassan elhasználódtak. 100, legjobb esetben 200 esztendőre visszamenőleg tudjuk egy-egy vidék népihímzés-változatait az eredeti darabokon szemmel kísérni. A régi darabok gyűjtése, illetve mintáik másolása és leírása, tudatosan, a század elején indult meg. Sok szép – hol csak egy-egy vidék, hol pedig az egész ország népihímzés-művészetével foglalkozó – kiadvány látott napvilágot határainkon innen és túl egyaránt. A Rábaköz sokrétű, régi s e századi hímzésanyagáról azonban csak most jelent meg az első rendszerező gyűjtés és ismertetés.¹² Köszönet illeti tehát nemcsak a több évtizedes gyűjtőmunkát végző *Jámborné Zsámár Margitot*, hanem a kiadást lehetővé tevő megyei és a Csonnai városi tanácsot, valamint a gondos szerkesztést végző *Barsi Ernőt* is. A gyűjtött anyagot két, egymástól méretében eltérő, de tartalmilag összetartozó, egymást kiegészítő kötetben jelentették meg.

Az első kötetben a szerző az anyagot, az alkalmazott technikák szem előtt tartásával, három nagy csoportra osztva – laposhímzés, szálszámolóssal technikák, fehérhímzések – tárgyalja. Az első két csoportban elsősorban régi lepedő- és törülközővég, valamint vánkoshéj-díszítésekkel foglalkozik (ezek közt több kétszáz éves darab is felbukkan), a harmadikban pedig a helyi öltözet újabb kori darabjainak – a vállkendőknek – a hímzésével. Minden hímzés-

csoport ismertetése során kitért a díszítés elhelyezésmódjára, a minták összeállításának jellegzetességeire, a technikai változatainak ismertetésére, a felhasznált fonalak anyagára és színére. A szöveges leírást 51 szép, jól beállított fényképpel illusztrálja, az előforduló elvarró- és díszítőöltéseket 134 részletrajzon (ábrán) szemlélteti. Ez az ismertetési módszer különösen a kézimunka-szakkörök vezetőinek, az iskolák tanárainak és a kézimunkázni szeretőknek nyújt jó segítséget.

A szerző azzal, hogy minden egyes eredeti darabral kapcsolatosan közli a gyűjteményt, illetve múzeumot, ahol az megtalálható, szaktanulmányokat végzők részére is megbízható adatokat szolgáltat. A technikai változatok ismertetésének hitelét erősíti a szerzőnek az a kijelentése, hogy „A hímzés technikai leírásában csak olyan öltésmódokat ismertettünk, melyeket eredeti munkákon láttunk”. Csak megemlítjük, hogy pl. 29 féle pókozást, bekötést mutat be, lejegyezve azok népi elnevezéseit is.

Az ismertetett kötetnek mintegy kiegészítése a *Rábaközi Hímzőkönyv Mintagyűjteménye* címet viselő nagy alakú, külön borítékba helyezett, egyenként kiemelhető 86 db – körülbelül természetes méretben – közölt minta. Csoportosításuk megegyezik a szöveges kötetben követett rendszerezéssel. Minden egyes lapon feltüntetik, hogy az eredeti hímzés melyik technikai csoportba tartozik, melyik múzeum gyűjteményéből való, közlik a hímzés eredeti alkalmazási helyét, a minta felépítésének rövid leírását, valamint az első kötetben közölt fényképének számát. A rajzok fehér-feketén készültek, ezért a több színű szőrhímzés mintáin számokkal jelölték be a színezést, a többi mintánál a címszóvegben tüntették fel az alkalmazott fonalszint.

A szabad rajzú mintákon az elemek, részletek arányaikban hűen követik az eredeti hímzés összehatását. A szálszámolóssal készülő hímzések mintáit – a könnyebb olvashatóság miatt – tízes beosztású milliméterpapíron készítették el.

Jámborné Zsámár Margit hosszú évek szorgos munkájával arra törekedett, hogy összegyűjtse e vidék fellelhető hímzésanyagát és azt a társadalom széles rétegével megismertesse. A további feldolgozás – eredetkutatás, értékelés, a rábaközi hímzésnek a magyar népi díszítőművészetben betöltött helyének meghatározása – már a szakirodalom körébe vág.

U. Kerégyártó Adrién

¹² *Rábaközi hímzések*. Gyűjtötte és az anyagot összeállította: *Jámborné Zsámár Margit*. (Kiadta a Győr-Sopron megyei Tanács és Csonna város Tanácsa. Győr, é.n. 148 old. szöveg és 87 minta rajza.)

TÖRTÉNELMI ÉS NEMZETISÉGI ÖNISMERET¹

Sajátos történelmi feladat jutott osztályrészül Fazekas Jánosnak, ez könyvének tagolásából is kitetszik. Az első részben a történelem mélyéből vagy a közelmúltból hoz fel és tudatosít fontos tényeket, tanulságokat, a második részben pedig mintegy a jelen történetírójává lesz, olyan mai jelenségeket, tényeket, összefüggéseket rögzít vagy éppen tár fel elsőnek – széles társadalmi-közéleti kitekintése még inkább lehetővé teszi ezt számára –, amelyek öntudatot munkálnak nekünkben-korunkban és egyben forrásértékűek a jövő számára.

Sugallja ez a kötet a jól ismert, de nem eléggé hangsúlyozott tényt, hogy a romániai magyarság tántoríthatatlanul és az első pillanattól a demokrácia, a szocializmus híve volt, munkájával, önfeláldozásával és – igen! – vérével is megváltotta jogát az egyenjogúság méltóságához, a jövő lehetőségeihez. A jelen történése már kiindulásul kevésbé ismert adatokat közöl, hogy ehhez kapcsolhassa további mondanivalóját: „Szatmár megye csaknem 380 000 lakosából 56,7 a románok, 41,1 a magyarok és 2,5 a németek és más nemzetiségek részaránya. Mindaz, amit itt megvalósítottak – mind a múltban, mind pedig a szocialista építés éveitől – a különböző nemzetiségű dolgozók közös, testvéri egységben vívott harcának, testvéri egységben kibontakozott munkájának gyümölcse.”

Még a kérdést részleteiben vagy éppen egészében ismerők számára is izgalmas az a kép, amit Fazekas János, a romániai magyar értelmiség helyéről, helyzetéről és szerepéről rajzol meg: az irodalom, a zene, a képzőművészet, a tudomány, a műkedvelés, az oktatás együttesen leírhatatlan életerőt példáz, amely felvilágyozhatja a csüggedőket vagy feledékenyeket. Fazekas János itt is – mint mindegyik tanulmányában, cikkében – nemcsak felsorol, hanem valami mellett érvelve, valamit igazolva sorakoztatja fel a tényeket. Az értelmiségi alkotás például minden más réteg munkájánál inkább igényli az anyanyelv szabad használatát. „A mi pártunk pontosan tudta és tudja, hogy a teljes jogegyenlőség a nyelvhasználatban szerves része az általános jogegyenlőségnek, amelynek minden eleme összefügg és hat egymásra.” Fazekas

János az írók, művészek nagy számából, az alkotások értékéből vonja le a tanulságot az anyanyelv erejéről, múltbeli példákat említ, mintegy történelmi összehasonlításra, *Apáczai Csere János* elvét erősíti fel az anyanyelvű oktatás embert és közösséget együtt formáló hatalmáról, és újra a történelemben merülve, az erdélyi románság nagy újságíróját, *George Baritot* idézi, aki lapjában, a *Gazete Transilvaniei*-ben ezeket írta a románságot elnemzetleníteni igyekvő reakciós erők címére: „Micsoda vajon a nemzeti nyelv? Életet adó lelke az a nemzetnek. Korlátozni egy népet nyelve használatában annyit, mint kinyitni ütőerét, hogy lassanként elhaljon... Minden nép a nemzeti nyelve révén él, hiszen azzá, ami. Bizonyos számú ember idegen nyelven is művelődhet, ha azonban a nemzeti nyelvet nem... ápolják, akkor nem tolmácsolhatják ismereteiket nemzetársaiknak.” A címzett ez alkalommal a Habsburg-monarchia volt, s nyilván annak osztrák és magyar vezető rétege is. Fazekas János példás nemzeti önismerettel ítéli el mindazt, amit a magyar nép nevében más népek ellen elkövettek, mert ilyképpen védelemzheti a népet az elvi tisztaság és őszinteség jegyében. A nemzeti elfogultság, vagy éppen sovizmus minden formáját elítéli, velük szemben mindenkor a testvériségre és nemzetköziségre, egyebek között a román-magyar sorsközösségre apellál. Fazekas János szemléletének fontos jegye, hogy a történelemben és a jelenben – az egész nagyvilágra nyitott tekintettel – legérzékenyebb arra, ha valahol, valakik megsértették egy-egy etnikum alapvető emberi-nemzeti jogait. Példa lehet erre a Habsburg-elnomlás Erdélyben című átfogó tanulmánya arról a küzdelemről, amelyet az erdélyi néptömegek a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívtak 1690 és 1847 között. Már bevezetőjében jelzi, hogy miért ellenszenves számára – egy életérzés jegyében – a Habsburg-császárság politikája Erdélyben, miután megszerzi fölötté az uralmat. „E másfél évszázad alatt a Habsburg-hatalom időről időre változtatott ugyan módszerein, de változatlanul kitartott ama eredeti törekvése mellett, hogy Erdélyt örökös tartományai mintájára úgy olvasztja be a birodalomba, hogy közben eltünteti az itt élő nemzetiségek nemzeti sajátosságait, hagyományait, s anyanyelvüket a némettel cserélteti fel.” Ennek a célnak rendelte alá Bécs egész gazdasági, társadalmi, főként pedig kulturális nyelvi politikáját. Még a

¹ Bukarestben, a Politikai Könyvkiadó gondozásában magyar és román nyelven egyidőben jelent meg Fazekas János tanulmánykötete történelmi és mai témákról. (*Fazekas János: A Romániai Kommunista Párt – a haza fiait testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1980.*) A szerző közéleti szerepe – Románia kormányelnökének egyik helyettese – és a kötetben tárgyalt kérdések jellege egyképpen indokolja a széles visszhangot a romániai magyar sajtóban. *A Hét* hasábjain között recenziából idézünk részleteket. (Szerk.)

társadalmi haladást szolgáló hivatott, valóban időszerű reformokat, II. József korszakának küzdelmeit is beárnyékolja, hogy a felvilágosult abszolutizmus egyben a német nyelvi homogenizálás kísérlete is volt, s a társadalmi előjogok megnyirbálásával új, más előjogokat kívánt bevezetni: a német nyelv előjogát a birodalom népeinek anyanyelveivel szemben. Fazekas János világosan látja, hogy a nyelvrendelet legsúlyosabb következményei az oktatásban mutatkoznak meg. „II. József nyelvrendelelete ugyanis azal a követelménnyel lépett fel, hogy az oktatás minden szintjén, német nyelvű legyen a tanítás. A népiskolákban németül nem tudó tanító többé nem vehető fel, az alkalmazásban levőknek pedig csak németül tudó tanulókat lehet ösztöndíjban részesíteni, s arról is intézkedtek, hogy a gimnáziumban latint nem az anyanyelv, hanem a német segítségével oktassák.”

Fazekas János ezután végigtekint a nemzeti öntudat ébredésén Erdély román és magyar lakossága körében, azon a hatalmas nyelvvédő, jogvédő harcra, amely végül is megbuktatta a nemzeti létből való kivetkötötés programját, illetve programjait. A jozefinizmus és utóélete társadalmi reformjaival, amelyeket a népek nemzeti léte ellen szánt, nem gátolhatta meg 1848-at, a társadalmi és nemzeti célokat ötvöző forradalmakat. „Már a XIX. század derekán az egyéni emberi jogok, s a velük szoros kapcsolatban álló nemzetiségi jogok és szabadság elismerése, biztosítása bizonyult a feszült társadalmi ellentmondások és a nemzeti kérdés megoldása egyetlen járható útjának. Aki ezzel nem számolt, vagy számolni – osztály- vagy nemzeti elfogultságánál fogva – nem tudott, azt a történelem bármennyire is ellentmondásos fejlődése előbb vagy utóbb félreállította az előrehaladás útjából.”

Visszatérve szemléletének következetességére, ebben a tanulmányban a mai világban is körülhordozza tekintetét, és mindenütt a függetlenségi eszmény érvényesülését láthatja. Fazekas János éppúgy érdekli a gyarmati népek felszabadulása, mint a számbelileg legkisebb népek, néptöredékek állami létrejöttének. Vannak a világ mai politikai térképén száz-, kétszázéves lélekszámú vagy ennél kisebb független államok, s mindegyik vérrel-verejtékkel ragaszkodik nemzeti létéhez, a szocialista Románia magyar történése közfőrája pedig mély rokonszenvvel azonosul törekvéseikkel. „Az évszázados idegen elnyomás és uralom annyira elviselhetetlenné vált, hogy a népek – számbelileg bármely kicsinyek is legyenek – minden áldozatra készek azért, hogy maguk rendelkezzenek sorsuk fölött és saját törekvéseiknek megfelelően alakítsák életüket.” Fazekas János az 1848-as erdélyi forradalom taglásakor idézi meg Bem alakjával, Petőfivel, Gábor Aronnal, Gáll Sándorral vagy Kossuth Lajossal együtt Nicolae Balcescut, a

nagy békítőt, mondatja el vele ismételtelen valamennyiünk lelki erősödésére, hogy nem a létszám számít, nem ilyen vagy olyan fölény adhat jogokat, hiszen „egy nemzetiséget – legyen az bármilyen kicsiny – tiszteltetben kell tartani, mert szent joga adatott élni azon a földön, amelyen lakik, hogy e természeti jog fölötté áll bármely történelmi jognak, minthogy a föld az emberé, és nem az ember a földé. Az Erdélyben megoldandó kérdés az volt és ma is az, hogy nem azt kell tenni, amit a románok, magyarok, szászok és székelyek külön akarnak: egyikük maradjon az országbán, a többi népeket pedig elűzzék, hanem ki kell kiáltani a közsabadságot, vagyis az egyenlőséget az egyének és a nemzetiségek számára és ezáltal keresni az egyetértést.”

Nagy elődök, gondolkodók, társadalmi harcok megidézése bevett szokás Fazekas János tanulmányaiiban. Munkamódszeréhez, stílusához, egyképpen tartoznak a higgadt érvelések, a tanúságra szólított statisztikai adatok, a feltámasztott régi okmányok, dokumentumok és – költők – írók segítségül szólítása. Az értekező próza sodrást nem szakítják meg nála, hanem a csúcspontokon éppenséggel felforrósítják a költőtől vagy a folklórból kölcsönvett szakaszok, szenvedélyes vallomások. Dózsa György alakját rajzolja meg, szintén a közös Duna-völgyi harcok tengelyébe állítva, s arra hogy Dózsa forradalmi eszménye túlélt a bukott parasztháborút és a történelem, a népi élet legnagyobb példái közé került, Petőfi, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Juhász Gyula, Ady Endre és Tamási Áron műveiben keres méltó igazolást.

Ez a publicisztikai cél nyilvánul meg tisztázó szándékában, amellyel bizonytalan vagy éppen alaptalan véleményeket kíván cáfolni, elfelejtett igazságokat napfényre hozni, téves előítéleteket oszlatni, a maga közösségét öntudatra vezetni és ezzel az őszinte testvériséget mélyíteni a lelkekben. Székelyföld történelmi hagyományait idézve, szembenézett a nemzeti büszkeség körüli félreértésekkel is. Akkor már nagy számban születtek művek a román nemzeti tudat, büszkeség, történelmi múlt népszerű bemutatására és Fazekas János szükségesnek tartja figyelmeztetni, hogy „pártunktól idegen mindenféle nacionalizmus, de mindenféle történelmi nihilizmus eszméje is.” Fontosnak tartotta ezt elmondani, hiszen a romániai magyar nemzetiség lépéshátányba került a román köztudattal szemben a nemzeti értékek vállalásában, s ennek egyik oka kétségtelenül a félszeg nemzeti tudat, kisebbrendűségi érzés, amely évtizedeken át betegesen óvott attól, nehogy a „magyar nacionalizmus” bűnébe essünk. Az örökös óvás egészséges nemzeti-nemzetiségi tudatunkat kezdte ki. „Azért hangsúlyozom ezt – folytatja Fazekas János –, mert vannak még egyesek, akik helytelenül értelmezve a nacionalizmus elleni harcot, elítélik

a nemzeti tudat, a nemzeti büszkeség minden megnyilvánulását. Mi sem hibásabb ennél!”

Maga is példát ad a jogos nemzeti büszkeség dicséretére, a székelység 1848-as szerepének értékelésekor. Nem azt kívánja, hogy múltunkból hősivé avassuk azt is, ami nem volt hősi, nem volt haladó, nem volt igaz, ez csak ámitása a nemzeti önismeretnek és végső soron a közösség látja kárát, mert félrevezető, megtévesztő a tényleges út keresésében, hanem a realitás tényekből, valódi erényekből táplálkozó nemzeti-nemzetiségi büszkeség vállalását példázza: Petőfi prózai és költői sorait idézi a székelvi vitéségről, bátorságról, élni akarásról és halni tudásról. A román nemzeti tudatot említi példának, amely elnyomottsága idején olyan virágokat nyitott, mint az erdélyi románság művelődési törekvései a Habsburg-uralom keserves korszakában. Azt az értékes hagyományt vállalja szerzőnk, amely nem szétválasztja a románok és magyarok és németek szívét, hanem közös, kölcsönös megbecsülésben, egymás tényleges értekeinek tisztelésében egyesíti a szocialista országépítésre.

Tisztázó törekvésének legfontosabb tette – a recenzius szerint –, a nemzet, nemzetiség, állam, állampolgárság fogalmainak, történelmi példákkal alátámasztott, mai használatra szánt értelmezése. Fazekas János ezúttal a publicista feladatát vállalva joggal érzi úgy, hogy ismételtelen tudatosítani kell: a nemzetnek még hosszas perspektívája van, s ebből következik, hogy a nemzetiségek léte is hosszas távlatú. Amilyen mértékben erősödik a szocialista nemzeti tudat a román nemzetben, olyan mértékben erősödik a romániai nemzetiségekben is. A gazdasági integráció egyáltalán nem vezet el a nemzetek és nemzetiségek integrálódásához. A nemzetiségek beépülése a román állam szerkezetébe „az ország társadalmi-gazdasági és politikai szerkezetébe”, nem áll semmiféle kapcsolatban nemzeti integrációjukkal olyan értelemben, hogy mint etnikai közösség, elvesztenék nemzeti vonásait. Továbbra is megőrzik nemzetiségüket, nemzeti nyelvüket és kultúrájukat. Amikor tehát arról beszélünk, hogy a nemzetiségek a román néppel együtt integrálódnak az új szocialista életbe, nem úgy értjük ezt, hogy beépülnek a román nemzetbe, hanem, hogy beilleszkednek a közös építő erőfeszítésekbe a közös hazában.”

Nemcsak az elméleti tájékozódás követeli meg a fogalmak tisztázását, habár egy olyan társadalomban, amely minden eszközzel növelni igyekszik tagjainak eszmei képzettségét, a nemzet-nemzetiség viszonyának ismerete országos fontosságú közügy, de szükség van erre azért is, hogy románok vagy magyarok egyképpen helyesen ítélhessék meg az együtt élés napi kérdéseit vagy éppen a dilemmáit. „Egy helyütt például megtörtént, hogy a művelődési ház egyes szakirányítói megszüntették a magyar nyelvű

színjátszó csoportot és dalárdát, hogy ily módon megátolják úgymond a „nemzeti elkülönülést”, a „nemzeti szeparatizmust.” A dolgokat ad abszurdum véve derül ki igazságuk vagy téves voltuk. Fazekas János odáig feszíti a gondolatot, hogy az ilyen „óvatosság” alapján meg kellene szüntetni a magyar és német színházakat, nehogy nemzeti elszigetelődéshez vezessenek. Tehát fel kellene adni a párt nemzetiségi politikájának sarkalatos tételét: az anyanyelv használatát. S vajon okozott-e számtalan esetben tévedést, zavart a nemzetiség és állampolgárság fogalmainak összetévesztése egyének vagy hatóságok részéről, hiszen az 1944 előtti rendszerek ezt szándékosan egybemosták. Így alakult ki, terjedt el az Osztrák–Magyar Monarchia idején a politikai nemzet fogalma, amely az ország egész lakosságát egyetlen nemzetnek tekintette, függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszélnek, milyen etnikai közösséghez tartoznak, tehát milyen nép, nemzet, nemzetiség tagjai.

A nemzetiség ezek szerint „olyan történelmileg kialakult, saját etnikummal bíró tartós emberi közösség, amelynek ezenkívül az alábbi meghatározó ismérvei vannak: nemzeti nyelv, nemzeti öntudat és sajátos szellemi alkatát kifejező nemzeti kultúra. A nemzetiségek fejlődésének alapját a mi esetünkben a közös haza szocialista gazdaságának felvirágzása biztosítja.”

Beke György

VIRÁGH FERENC:

AGRÁR- ÉS AGRÁRSZOCIALISTA MOZGALMAK BÉKÉS MEGYÉBEN A DUALIZMUS KORÁBAN 1867–1914. (Békéscsaba, 1979. 166 old.)

Nem véletlen, hogy Békés megye az utóbbi évtizedekben a történészek rendkívüli figyelmében részesült, s tucatszámra rúgó – köztük önérzetes bennszülött – kutatói ontják a cikkeket, tanulmányokat, köteteket, monográfiákat. A buzgó és jeles kutatók egyikének, *Virágh Ferencnek* nemrég megjelent munkája is értékes terméke a Békés megyei helytörténeti irodalomnak. A szerző nemcsak a maga eddigi, immár több évtizedes kutatásainak az eredményét adja itt közre a Békés megyei paraszti, agrárszocialista és szocialista földmunkásmozgalmaival kapcsolatban, hanem bizonyos értelemben az egész 1867 és 1914 közötti addigi kutatásokat összegezni kívánja. A rendkívül gazdag szakirodalom nemcsak könnyítette, de nehezítette is a szerző

dolját. Miben lehet és érdemes újat és fontosat írni még ezekről a mozgalmakról? Mintha szerzőnk maga is küszködne ezzel a gonddal, hiszen ő is tudja, hogy ez az izgalmas és kedvelt téma milyen mértékben feldolgozott már, s hogy a tudományos megismerésére a múltnak nem minden mozzanata érdemes. A történelmi elemzésnek fegyelmezett ökonómiával kell építenie, az epizódokból csak annyit szabad és kell használni, amennyi a lényeg megértéséhez szükséges, s nem lehet minden ténynek, adatnak, névnek egyenlő hangsúlyt adni. Mintha ezzel a követelménnyel nem mindig sikeresen birkózna meg Virágh Ferenc. Nem mindig szerencsés a dolgok tállalásában, stílusában sem, hol mesterkéltnél, hol túlságosan riporterit, hol pedig a jelzői harsányak. De végül is nem ez a lényeg, s nem homályosíthatják el a szerző könyvészek tudományos értékeit, újszerű eredményeit.

Az új eredmények között említhetjük Virágh Ferenc ama törekvését, hogy mielőtt a fontos társadalmi-politikai szervezkedésekről, a mozgalmakról beszélne, megismertet bennünket Békés megye legjellemzőbb vonásaival, a demográfiai, a nemzetiségi és a földbirtokviszonyokkal, a tőkés gazdaságfejlődés eredményeivel és hiányosságaival, természetesen főként a mezőgazdaságával, de pillantást vetve az iparra is. Kár, hogy ez a fejezet igen rövidre sikerült, s nem hangsúlyozza azt, amit az új magyar történelmi összefoglalás 7/1-es kötete megtesz, nevezetesen hogy e tájon, főként Békés megyében keveredett leginkább a tőkés agrárfejlődés két típusának, a nagy határu parasztvárosok – nagyközségek: Békéscsaba, Mezőberény, Tótkomlós és a latifundumos, földtelen telepesközségek: Újkígyós, Nagyszénás, Csorvás stb. a kialakulása. Ennek ugyanis messze kiható társadalmi következményei vannak. Innen érthető meg, miért lehetett Áchim András demokratikus, radikális parasztszervezőt, akit az agrárproletárok is elfogadtak.

Újszerű, de szükséges a agrárszegénység szociális helyzetének elemzése is, sajnálatos, hogy lényegében csak a föld nélküli, vagy az igen kis földű agrárproletárokról, kereseti és lakásviszonyaikról esik szó, anélkül, hogy itt és a továbbiakban kellő figyelmet fordítana a kubikosságra, életviszonyaikra, kiemelkedő szerepükre.

A harmadik nagy fejezetben aztán a szerző – szeretett témaköréhez érkeve – végigkíséri a Békés megyei mozgalmakat nem is 1867-től, hanem 1735-től és nem egészen 1914-ig, hanem az Áchim-mozgalom háború utáni végleges elfulladásáig. Az 1867 előtti és az azt közvetlenül követő mozgalmakra többnyire csak néhány sor, néhány gondolat jut, így szükségképpen

kissé felszínre sikerül a kép, s csak arra való, hogy alátámassza a szerző erőltetett tételét, miszerint a békési mozgalmak okai és a megszűntetésükre irányuló törekvések évszázadokon át láncolatú kovácsoltak össze. Ez a tétel ugyanúgy nem igazolható, miként az sem, hogy Békésben az 1848-as forradalommal végérvényesen kialakult az agrárproletárizmus, s 1853-ban olyan bérmozgalom robbant ki, amely jellemben a század végéig állítható egy sorba. Tételét maga cáfolja meg néhány oldallal később, amikor – igen helyesen – kiemeli az aradi, a temesvári, majd a budapesti munkásmozgalom hatását, kifejti, hogyan lép „az agrármozgalom az agrárszocializmus útjára”, s hogyan alakul meg Orosházán 1890. május 26-án a megye első új típusú munkásszervezete, az Orosházi Munkáskör.

Ettől a fordulattól kezdve imponáló lendülettel és adatbőséggel vezet végig bennünket a szerző Békés megye agrárproletárijainak, szegényebb és tehetősebb parasztjainak szakadatlan, legyűrhetetlen, megfélemlíthetetlen mozgalmain, helységről helysére, szervezetről szervezetre, a mozgalom igen sok szereplőjének felidézésével, jól jelezve a legkiemelkedőbb eseményeket. Elismerésre méltó a nemzetiségi dolgozók mozgalomba való bekapcsolódásának figyelemmel kísérése, valamint a nőmozgalomhoz kapcsolódásának jelenségeire való számos utalás. A helyi események ismertetése közben a szerző mindig jelzi a kapcsolatokat az országos munkásmozgalommal, illetve az ellentéteket a hivatalos Magyarországgal, nemcsak helyi képviselőivel. Az természetes, hogy a munkásmozgalommal, a szociáldemokrata párttal kapcsolatban inkább azokra a problémákra helyezi a hangsúlyt, amelyek miatt az agrármozgalmak elszakadtak az ipari munkásságtól, de elkülönülése, sőt szembenállása ellenére is jól érzékelteti az összetartozás dialektikáját.

Noha Békés megye kiemelkedő szerepet játszott a Várkonyi- és Mezőfi-féle mozgalmakban is, vitathatatlanul Áchim Andrással és az ő parasztpártjával forrott össze a legjobban. Az utóbbi évek kutatásaihoz képest Virágh Ferenc itt kevés újat tud adni, s a nagy problémák, ellentmondások feloldásában nem sokat segít. Nem tűnik meggyőzőnek Áchim Kristóffyiekkel való szövetkezésének magyarázata. *Féja Gézával* viszont feleslegesen vitatkozik, hiszen ő már régen és méltóan megoldotta a „dilemmát”: ő nem Zsilinszky ellenére fogadta szívébe Áchim L. Andrást és nem Áchim leszorításával emelte magasra Zsilinszky Endrét.

Hársfalvi Péter

TANÚSÁGTEVŐK, 3/a

Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből.

Magyarok a Nagy Október győzelméért, 1917–1921.

Bev.: Milei György, Vál. szerk.: Petrák Katalin. Életrajzi jegyz.: Ács Irén, Milei György, Nagy Eta, Nyers Ilona, Petrák Katalin.

(Kossuth Könyvkiadó, 1977. 505 old.)

A 3/a jelű kötet az 1917–1921 között eltelt 5 év eseményeinek egyik oldalára, történelmünk, munkásmozgalmunk egyik fényes lapjára emlékezik. Ezen idő alatt munkásmozgalmunkra a legnagyobb feladatot a világháború, a polgári demokratikus forradalom, a Tanácsköztársaság, a fehérterror rótta, s ennek megfelelően hol a politikai, hol a fegyveres, hol az illegális, hol az ideológiai, elméleti harcra volt a fő hangsúly. Mindezzel párhuzamosan a sok, volt hadifogoly, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomból, az internacionalizmusból, egy világ-történelmet alakító új társadalom győzelmének kivívásából, építéséből is kivette részét. Az azóta „csak” internacionalistáknak nevezetteknek állít emléket a NOSZF 60. évfordulójára megjelent Tanúságtevők, 3/a jelű kötet.

E visszaemlékezések két alapvető szempontból feltétlen számot tartanak érdeklődésünkre. Egyrészt és elsősorban a konkrét részvétel Szovjet-Oroszország megeremtésében, másrészt pedig a magyar eseményekkel való kapcsolat. E két kérdés azonban a valóság meglehetősen összetett, olykor bonyolult vagy annak tűnő elemeit jelzi. Épp ezért lényeges kérdés, hogy képesek-e ezek a visszaemlékezések a valóság számtalan, mégis elengedhetetlen összetevőjéről – a maguk elsősorban szubjektív megközelítési módjával – hü, objektív a történész munkáját is segítő képet adni. Tovább, mennyire felelnek meg annak a képnek, amelyet bennünk – kik a fenti események után évtizedekkel nyitottuk szemünket, érdeklődésünket, értelmünket a világra – az eltelt 6 évtized eredményei, a tudományos igényű történetírás kialakított. Vagy esetleg éppen módosítják, ha részleteiben is, ismereteinket az internacionalistákról.

A szerkesztőknek a válogatás során nemcsak az anyaggazdagság hálás nehézségeivel kellett megküzdeniük, de szembe kellett nézniük azzal a ténnyel is, hogy a magyar internacionalisták tevékenysége nemcsak a fegyveres harcokra korlátozódott, de ideológiai, gazdasági, társadalmi működésük is jelentős hatású, sokrétű volt.

A kötetbe került visszaemlékezések megismertetnek bennünket az internacionalisták szerteágazó munkájával, mindennapos harcaival, s teszik ezt úgy, hogy az olvasás során érezzük,

tudjuk: bármiről is legyen szó, a motiváló ok minden esetben az elkötelezettség, a hűség azon eszme teljes és maradéktalan valóra váltása mellett, amelyet először az 1848-ban megjelent Kommunista Kiáltvány fogalmazott meg.

Az első lépésekről, a hadifogoly magyarok közti háborúellenes hangulat kialakulásáról, kialakításáról, a fogolytáborokban kezdődő, illetőleg folytatódó szociáldemokráta – sőt, itt-ott már csak formai okok miatt nem kommunista – szervezkedésről, majd az oroszországi események előre haladtával mindinkább a természetes és a közös célok érdekében történő kapcsolatfelvétellel a bolsevik párttal, s végül az októberi eseményekről már a kötet első visszaemlékezései is tájékoztatnak. S hogy az első „napokról” tudósító írásokból megismert események, vélemények nem elszigetelt törekvések, azt bizonyítják azok a – már 1918-ból való – visszaemlékezések, amelyek az OK(b)P Magyar Kommunista Csoportjának megalakulását, a Moszkvai Hadifogoly Kongresszust, a fiatal állam külső és belső ellenfelei ellen az ország egész területén vívott harcaiban való részvételt hozzák számunkra szinte tapintható közelségbe.

Bár távolról sem arról van szó, hogy a magyar internacionalisták hozzájárulását Szovjet-Oroszország megeremtéséhez, megvédéséhez, építéséhez bárkinek is hitelesítenie kellene, mégis (tán jogos büszkeségünk, örömünk miatt) igen fontosak azok az elismerő visszaemlékezések, melyeket a Vörös Hadsereg katonái, parancsnokai írtak.

Fölmerülhet ezúttal is a kérdés, hogy tulajdonképpen milyen nagyságrendű volt hát ez a hozzájárulás? A pontos tárgyiszertű választ Milei György bevezetője adja kérdéseinkre. A „... jóval több mint tízmillió harcos ... alig egy százalékát tette ki a százezer magyar”. Mégis a visszaemlékezések, s ugyanakkor „e számok jelzik, hogy a magyar és más nemzetiségű külföldi kommunisták, internacionalisták harca a polgárháború egészét tekintve is elsősorban morálisan volt jelentős”.

Bár ennek a kötetnek nem volt feladata az időben, jelentőségében sokszor párhuzamos magyarországi eseményekre emlékezni, ebben a vonatkozásban is bővülnek ismereteink. Mert a néhány, a majdani magyarországi eseményekhez szinte közvetlenül is kapcsolható visszaemlékezésnél (amilyen pl. „Az első Magyar Kommunista Pártiskola”) ezúttal többet mond az a – még a meggyőződés óvatos formálódását sejtető írásokból is kicsendülő – hit, bizonyosság a lenini eszmék erejében, amelyre a vérbe fojtott Tanácsköztársaság után, a Horthy-rendszer éveiben oly nagy szükség volt.

A korábban megjelent kötetek kapcsán már dicséret szerkesztői munka ezúttal is elismerést érdemel.

Somlyai János

A FALU SZOCIOGRÁFIÁJÁRÓL – HÁROMFÉLEKÉPPEN

A romániai nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion honismereti kiadványaival is méltán szerzett hírnevet országhatárokon innen és túl. Legfrissebb kiadványaiból most csupán egyre hívjuk föl a figyelmet, ugyanakkor a szintén bukaresti Politikai Könyvkiadó két kiadványáról szólnék, amelyek megérdemlik, hogy a Honismeret olvasói is közelebből megismerjék.¹

Az *Így teltek hónapok, évek* borítólapján két kimunkált, a nehéz sorsból megráncosodott, egymásra tett öregasszonykéz fejezi ki jelképesen a kötet tartalmát. Őt időse ember önéletírását tette közzé a kiadó *Salamon Anikó* gondozásában: a bukovinai *Csobot Borbála*, a Kis-Küküllő menti *Botos Amália*, az ugyane vidékre való *Magyar István Piko*, *Máté Mihály*, valamint a gyergyai *Czirják Gergely* vall életéről, főleg gyermekkoráról.

Nemcsak, vagy legalábbis nem elsősorban néprajzi értéke van ezeknek a szövegeknek. Nem a hagyományos világ látványos elemeit rögzítik, nincsenek benne színes multságok, fonók, népviseletek, verekedések. A benne élő számára mindez magától értetődő, természetes kellék. Ezzel szemben felvillan több tucatnyi sors, életút, nekibuzdulásokkal és megtorpanásokkal teli élet. A sivár, örömtelen hétköznapokat itt-ott megtörő apró örömök, s az egy életre szóló keserű élmények, amelyek elkísérik az embereket mindhalálig. A visszatekintő természetből következően ki csöndes megadással, ki az időse emberek bölcs derűjével, ki pedig a nehéz élet keserű szájjával pillant végig életén. Közös vonása azonban mindeniküknek, hogy őszinték. Ezért jelent a kötet élményt az olvasónak, a letűnt világot már csak közvetve ismerőknek is.

A kolozsvári filozófus *Balázs Sándor* könyve: *Szociológiai és nemzetiségi önismeret* példamutató alapaossággal és körültekintéssel veszi szemügyre a romániai magyar falukutatás kezdeteit, a *Dimitrie Gusti* vezette világhírű román szociográfiai iskola termékenyítő hatását a romániai magyar kutatók nemzetiségi önismeret felé tájékozódó szociográfiai fölméréseire.

A bírálva hasznosítás elvének hangsúlyozásával néz a szerző szembe a két világháború közötti művelődési élettel, sürgetve, hogy az iro-

dalmi örökség számbavétele és az értékek újrakiadása után kerüljön sor a filozófiai, ezen belül a társadalombölcseleti örökségre is, amelyben különösen a szociográfia területén kiemelkedő eredményekről számolhat be. A nemzetismeret szociológiájától a nemzetiségismeret szociográfiájáig, körülbelül ez sommásan megfogalmazva a két világháború közötti romániai magyar szociográfusok (a szervezetten és a magányosan dolgozók egyaránt) útja, a Gusti-féle iskolától a sajátos, a nemzetiségi önismeretet szorgalmazó és erősítő valóságfeltárásig. Lustrára kerülnek a Korunkban megjelent írásokon és szerzőkön kívül – róluk eddig is volt már szó – a különböző „polgári” és egyházi csoportosulások és lapok, többek között az Erdélyi Helikon, a Hitel, az Erdélyi Múzeum idevágó törekvései is. Különösen részletesen ismerteti Balázs Sándor az Erdélyi Fialatok mozgalmaának indítórúgóit, tevékenységének föfelé ívelő szakaszát és bukását, ugyanis szoros kapcsolatban állott a korszak szociográfiai tájékozódásával: való alapon nyugvó önismeretet, korszerű faluismertetet és gyakorlati falumunkát hirdetett.

A szociográfiai önismerettől a nemzetiségi szociológia felé című összefoglalójában a szerző maga vonja le az elődök munkáját számba vevő tanulmányának legfontosabb tanulságát: „Szükség van tehát nemzetiségi szociológiára, igenis szociológiára, ami azt jelenti, hogy nem elégedhetünk meg a nemzetiségi megismerésben segéd tudomány-szintű szociográfiával, az eddigi és a múltban fölhalmozódott lemérő-ábrázoló tapasztalatokból a szocialista nemzetiség léthelyzetét az általános szociológiai elemzés szintjére kell emelnünk.”

Kötések, sodrásban a címe annak a riportkötetnek, amely a Politikai Könyvkiadó gondozásában látot napvilágot 1980 januárjában. A kötet a bukaresti Falvak Dolgozó Népeben 1968 és 1978 között megjelent riportokból tartalmaz válogatást két munkatárs, *Cseke Péter* és *Zágoni Attila* összeállításában. Tíz szerző 34 írásában vall arról, hogy a lap köré csoportosuló falujáró krónikások, belső és külső munkatársak, miként tapintanak rá a mai falu legégetőbb kérdéseire, a paraszti életforma-változásra s a vele összefüggő jelenségek hosszú sorára. Kiragadva néhányat a fontosabbnak érzett kérdések körül, az egyén és a közösség helytállása, a megmaradásért vívott mindennapi küzdelem, a múltban gyökerező, abból táplálkozó, de a múlt koloncaitól szabadulni vágyó emberek korszerűbb életformát teremtő gondja, az idegenbe szakadt egyén beilleszkedése az új közösségekbe, az ezzel járó összes buktatókkal és apró elégtételekkel.

Írók, újságírók, történészek csapnak föl riportternek, hogy közelebből megvizsgálják s az általános érvényű emberi tanulságokat, kihámozják tanyák, falvak, nagyközségek lakóinak

¹ Így teltek hónapok, évek. Őt életrajz. Válogatta és gondozta *Salamon Anikó*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 400 old. *Balázs Sándor*: Szociológia és nemzetiségi önismeret. (A Gusti-iskola és a romániai magyar szociográfia.) Kritikai tanulmány. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 364 old. *Kötések, sodrásban*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 244 old.

gazdag tapasztalatából. Egyszerű emberek, vezetők, földművesek és falusi értelmiségiek sorsa fonódik össze és ágazik szerteszt ezekben az írásokban.

Szabó Zsolt

LAJOS ÁRPÁD:

NEMESK ÉS PARTIAK SZUHAFÓN

Borsodi kisonográfia 8.

A tanulmányt sajtó alá rendezte

és szerkesztette: *Viga Gyula*.

(Miskolc, 1979. 71 old., 13 kép)

Köztudott dolog, hogy a 18–19. század folyamán Európában Lengyelország mellett Magyarországon élt a legtöbb nemes, mintegy 6 százaléka az ország akkori lakosságának. Többségük azonban jóformán csak nemesi levéllel rendelkezett, jobbágyteleknyi vagy még kisebb földterületen gazdálkodott. Életmódjuk éppen ezért sok mindenben hasonlatos volt a telkes jobbágyokéhoz, de nemesi kiváltságaik miatt természetesen előnyösebb társadalmi státust élveztek. Nagyobb részük saját igazgatás alatt álló, ún. curialista településeken lakott. E települések nagyobb számban a török hódoltság területén és a királyi Magyarország peremrésein találhatóak. Elvéve azonban más vidéken is felbukkannak, így az Alföldön is (ilyen pl. a Szolnok megyei Csépa, amelynek kutatása éppen most folyik). A kiváltságos területek (Jászság, Kis- és Nagykunság, Hajdúság stb.) lakóival együtt, akiknek státusa, életmódja és mentalitása hasonló volt e kismemesi réteghez, már számban is jelentős csoportját képviselték a korabeli magyar társadalomnak.

Ennek ellenére néprajzi kutatásunk eddig kevés figyelmet szentelt e társadalmi rétegnek. Lajos Árpád könyve elé írott bevezetőjében *Tálasai István* röviden áttekintette az eddigi szakirodalmat, sőt egyes szépírók munkáit, s ez is megállapításunkat igazolja. Bár bizonyos részterületekben az eddigi kutatás is érdeklődött a nemesség iránt, hiszen a paraszti kultúrára gyakorolt hatások jól lemérhető többek között az építkezésben, viseletben, lakberendezésben. Társadalomnéprajzi elemzésük terén azonban még nagyon sok tennivalónk van.

Éppen ezért örülhetünk annak, hogy ebből az adósságból törlesztett a miskolci Herman Ottó Múzeum Lajos Árpád egy korábbi írásának (1955-ben készült) közrebozsításával.

Lajos Árpádot családi kapcsolatok is kötöttek a Gömör megyei Szuhafóhoz. Adatai közt ezért gyakran olyan árnyalatnyi eltérések pon-

tos rögzítéseire is ráakadhatunk, amelyek általában nehezen megfigyelhetők.

Tanulmányában *Ila Bálint* és *Forgon Mihály* történeti kutatásai alapján röviden végigtekint a szuhafői nemes és nemtelen családok történetét. A nemes családokat már a 15. századtól kezdve nyomon követhetjük írásos források alapján. A zsellércsaládok felderíthető története írásos források hiányában természetesen csak a múlt századtól rögzíthető. Amíg a nemes családok (Bartók, Lenkey, Császár, Császár stb.) leszármazottai jórészt ma is a faluban élnek, a zsellércsaládok munkavállalásaik révén a múltban is mozgékonyabbak voltak, gyakorta cserélődtek. A tanulmányból megismerhetjük a szuhafői nemes és nemtelen családok rövid történetét és a településen belüli elkülönülését. Amíg korábban mindkét réteg a *parti* (domboldali) részekben települt meg egymástól elkülönülve, a mai település képében a nemesek a község völgyi, patakparti részét (*derék*) szállták meg, a zsellérek pedig partiak maradtak. Keveredés csupán az elmúlt évtizedekben, a felszabadulás után kezdődött meg.

A társadalmi elkülönülés alapja a származástudat és a vagyoni helyzet. A nemesi származás és a vagyonság legtöbbször összefüggött egymással. A tanulmányból kiviláglik, hogy a nemtelen zsellérréteg mindenképpen igyekezett követni a község nemes családjait, de azokat anyagi helyzete miatt csak nagyobb, esetleg évtizedes késésekkel tudta utolérni. Ez viszont – amely általánosan jellemző jelenség volt az alávett osztályoknál, rétegeknél – lehetővé teszi, hogy viszonylag pontosan korhoz köthessünk egyes jelenségeket, illetve azok változásait. A nemesek mai, derékban levő eklektikus, több szobás lakóházai újabb építmények, néhány emberöltővel ezelőtt ők is hasonló két- vagy háromszatú házban laktak, mint most a partiak. Változás történt a felhasznált építőanyagokban is. Már inkább a vagyoni helyzet, a gazdaság jellegét mutatják a melléképületek, amelyek egy része – önálló gazdaság hiányában – a szegény sorsú partiaknál nem is volt meg. Eltérően alakult az örökösödés rendje is a két rétegnél. Bár Szuhafő a palóc-barkó terület keleti pereméhez tartozik, nem találjuk meg a jellegzetes, ismert palóc rokonsági terminológiát. Ennek valószínűleg éppen a nemesi származás, s az ebből adódó nagyobb nyitottság lehet az oka. Az eltérő anyagi helyzetből fakadó különbségek megfigyelhetők Lajos Árpád szerint a két réteg táplálkozásában is.

Sokkal fontosabbnak tartjuk azonban a tanulmánynak azon részeit, amelyekben a két rétegnek a falu társadalmában elfoglalt helyét elemzi a szerző. Az éles társadalmi elkülönülés megmutatkozott az egyházi életben, de a falusi tisztségek betöltésében is. Ez utóbbiak természetesen a nemesek kezén voltak. A templomi

ülésrendet a házassági kapcsolatok befolyásolták. Ennek révén előkelőbb, de hátrább levő helyre, székbe is be lehetett kerülni. Ez természetesen a társadalmi presztízs változását mutatja. Éles különbségek voltak a két réteg viseletében, nemcsak a felhasznált ruhaanyagot illetően, hanem egyes viseleti darabok (pl. sarkantyú) használatának tiltásában is a szegényebb sorsúaknak. Amint a zsellérek átvettek valamely ruha- vagy hajviseletdívatot, a deréki nemesek rögtön felhagytak vele. A két réteg mindennapi érintkezését, a nemesek elzárkózását mindennél jobban mutatja, hogy a parti felnőtteknek magázni illett, s kellőképpen megtisztelni a nemes származású gyerekeket is. A játsszóknak is a derékiak viselték a vezető szerepeket, bár az éles elkülönülés főleg az ifjúkorban alakult ki. Mulatságaikat, báljaikat, szórakozásaikat, elkülönült csoportokban tartották. A fonás és a fonóházi szokások inkább a partiakra voltak jellemzőek az elmúlt évszázadban. Bár összeházasodás a rétegek között a legtrikább esetben fordult elő, a lakodalom rendje mégis nagyjából azonos volt, s ez közelebb hozta a két réteget. A partiak a nemes vendégekkel reprezentáltak – írja Lajos Árpád. Egyes elemeiben eltérések vannak a családi-emberi élet szokásainál is, a két réteg hitvilága között azonban lényeges különbséget nem lehet felfedezni.

A két társadalmi réteg egymáshoz való közlekedését a 30-as évektől felerősödő polgárosodás segítette, de nyomait még napjainkban sem tűntette el egészen.

Lajos Árpád tanulmánya már csak terjedelmé miatt sem alkalmas arra, hogy részletesen megvilágítsa a két réteg egymáshoz való viszonyát a társadalmi élet, társadalmi érintkezés és a kultúra minden területén. Mégis nagyon fontos adalékokat szolgáltat a Gömör megyei kismemesi falvak és általában a nemesek és a parasztok társadalomnéprajzi kutatásához, népi kultúránk, illetve bizonyos elemeinek jobb megértéséhez. Külön köszönet illeti a tanulmány sajtó alá rendezőjét és szerkesztőjét *Viga Gyulát*, akit a kevéssé ismert és kutatott terület jobb megismertetése vezetett munkájában.

A könyvet Lajos Árpád önéletrajza, valamint fontosabb néprajzi publikációit tartalmazó bibliográfia s német nyelvű összefoglaló zárja.

Barna Gábor

KODÁLY ZOLTÁN NYOMÁBAN

(Szlovákiai Tankönyvkiadó,
Bratislava, 1979. 264 old. és 12 kép)

Kellemes meglepetéssel szolgált a pozsonyi tankönyvkiadó, amikor ez a könyv megjelent a boltokban. Egyrészt, mivel a szlovákiai magyaroknak szinte egyedi darabot adott ki, másrészt, mert a diákságnak kínálja a néprajzi, népzenei ismereteket. Véletlen vagy lesz folytatása is? Reméljük az utóbbit.

Kodály és Galánta kapcsolata közismert, de ez a kötet nem Kodály személyét vizsgálja, hanem az ő szellemében készült.

Mórocz Károly tanár gyűjtötte diákjai segítségével Galánta környékén (középső Mátyusföld) a balladákat, meséket, népdalokat, szokásokat, hogy visszaadhassák a népnek, amit a szándékolt vagy akaratlan felejtés veszít el. Ugyanakkor a gyűjtés módszerét a néprajz mi-benlétét is feltárja a Csallóköz, a Zoboralja, Gömör vagy Bodroghöz ifjúsága számára. Színes fényképanyag, és *Nagy József* festőművész jóvoltából gazdag illusztráció teszi elevenebbé és élvezetesebbé ezt az egyébként is vonzó kiadványt.

Szerencsésnek mondható a szerkesztés és a válogatás is, bár – mint azt *Ág Tibor* a dallamok lejegyzője megemlíti – nem minden dalam a legcsiszoltabb és legépebb változat, de hű keresztmetszete a Galánta környékén még ma is élő népdalkincsnek. Kodály 1905-ben teszi közzé először az ezen a vidéken gyűjtött dalokat, de – hogy lássuk milyen pusztítást végezhet néhány évtized egy nép emlékezetében – a régi stílusú dallamokra (amelyekkel Kodály még találkozott) ma már senki sem emlékszik.

Az első fejezet balladákat tár elénk, jellemezve ennek a vidéknek „dalban elbeszelt tragédiáját”. A második fejezet adó népdaloknak már csak egy része mondható egységesnek, abból a készletből nyújt izelítőt, amellyel gyermekkorában Kodály is megismerkedett. Sokkal mélyebbre nyúlnak viszont a gyermekjátékok, mondókák és a dudánóták, bár ezeknek is megcsappantak az élő képviselői. Persze a dalokat nemcsak önmaguk kedvéért, hanem megfelelő alkalmakkor énekelték. Helyes hát a szerkesztői-összeállítói elgondolás, hogy ezekbe is betekintést enged (lakodalom, fonó, köszöntők, farsang).

Jóleső érzéssel lapozzuk újra és újra a könyvet, azzal az örömteli tudattal, hogy valamit megmentett a kallódástól, s környezetéből kiragadva is élményt nyújt bárkinek. Ugyanakkor gondoljunk bele, hogy ez is csak töredék, s a magyar etnikum északi részének népművészeti kincse még mindig jórészt archívumok mélyén vagy az őrzők emlékezetében él, egyre kopottabban. Kár lenne elveszítenünk.

Molnár László

PESTI FRIGYES 1864. ÉVI HELYNÉV-
GYŰJTÉSE. KOMÁROM MEGYE
(Tatabánya, 1977. 309 old.)

Legrégibb nyelvemlékeinktől kezdve léptenyomon találkozunk földrajzi nevekkal, különösen sok ilyen találunk a különböző birtokadomány-levelekben. Minden művelt magyar ember ismeri a tihanyi apátság 1055-ből származó alapító levelét. A latin nyelven fogalmazott okiratban magyarul olvashatjuk a kolostornak adományozott területek neveit. De nemcsak Veszprém megyéből idézhetünk ilyen ősi adatokat, hanem más, így az egykori Komárom és Esztergom vármegyéinkből is. Ezek éppoly becses forrásai múltunknak, mint a tárgyi emlékek, csak kellő szakértelemmel kell őket vallatóra fognunk.

Mindezek alapján nagyon is érthető, hogy a reformkor kezdetétől fogva nem lankadó erővel szorgalmazta a magyar tudományos közvélemény, így elsősorban „A magyar tudós társaság”, vagy ahogy később és ma is nevezik a Magyar Tudományos Akadémia, a földrajzi nevek szakszerű összegyűjtését. Érdekes megemlíteni azt is, hogy a vállalkozás szorgalmazói, például *Teleki József* gróf az Akadémia akkori elnöke, *Toldy Ferenc* az Akadémia főtitkára és mások, nem pusztán tudományos, hanem nemzeti ügynek is tekintették a helynévgyűjtést, és ebben a nagy erőfeszítést kívánó munkában százan közreműködésére és segítségére számítottak.

*Pesty Frigyes*nek, a jeles történettudósnak halhatatlan érdeme, hogy még az 1867-i kiegyezés előtt a királyi Helytartótanács, az erdélyi Főkormányzók és a katonai hatóságok támogatásával, tehát a korabeli legmagasabb kormányzati szervek segítségével és az akkori Magyarország 63 vármegyéjében irattatta össze nemcsak a város- és községneveket, hanem a határrészek, hegyek, völgyek, utak, folyók, vizek, erdők legelői, szántóföldek stb. neveit is.

A mai Komárom megye földrajzi neveit is e vállalkozás keretében írták össze, az akkor hivatalban levő papok, tanítók, jegyzők, községi bírók a falu „bölcseireinek” segítségével. *Pesty*

– nagyon helyesen – nem csupán a nevek összeírását kívánta a helynevek megörökítőitől, hanem a nevekhez fűződő magyarázatokat is rendre összegyűjtötte, akár a néphagyományból származtak is ezek, akár az írásos történeti forrásokból.

Pesty Frigyes gyűjtése eddig nem jelent meg nyomtatásban, kéziratban áll rendelkezésünkre az Országos Széchenyi Könyvtárban. Hazai és külföldi kutatók százai merítették már e nagy értékű forrásból – természetesen kellő kritikával.

Akik a *Pesty Frigyes*-féle gyűjteményhez addig csak nagy fáradtsággal, sokszor vidékről való felutazással, olvasási gondok leküzdésével juthattak, azok tudják kellően értékelni, hogy mekkora segítséget és könnyebbséget jelent a Tatabányán 1978-ban megjelent „*Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye*” címet viselő 309 oldalas kötet és kiadója a *József Attila megyei Könyvtár, Tatabánya*.

Pastinszky Miklós az országos helynévgyűjtő mozgalom Komárom megyei előzményeit és *Pesty Frigyes* életrajzát, munkásságát és helynévgyűjtő vállalkozását méltatja benne a témához illő pontossággal, sőt a névanyag 83. a mai Komárom megyében lévő helységekre terjedő szövegközlését is ő gondozta. *Tapolcainé Sáray Szabó Éva* a jegyzeteket, a név és szöveget, a földrajzi közneveket és az idegen szavak értelmezését végezte, és vállalta a szerkesztéssel járó feladatokat. Meg kell dicsérenünk a fényképes sokszorosítás kitűnő megvalósítását és a finom, ízléses kiállítását is. A kutatók a *Pesty*-féle adatokat fenntartással és szükséges kritikával fogadják, hiszen a gyűjtés körülményei, a feljegyzők és az adatszolgáltatók tájékozottsága nem egyszintű volt: a Komárom megyei anyagban is vannak kitűnően kidolgozott gyűjtések, de vannak ebben ugyanakkor kevésbé elmélyült részletek is. A *Pesty*-féle adatok közzététele mellett a Komárom megyében is szakszerűen folyó földrajzinév-gyűjtés végzése, befejeződése és a feljegyzett anyag későbbi gondos közreadása adja majd meg azt az összképet, amit a névtudomány, a helytörténet, a néprajz stb. és az egész magyar közművelődés vár a vállalkozástól.

A most röviden ismertett kötet jelentős, követésre méltó lépés, amit más megyei könyvtárak is bizdításnak tekinthetnek.

Dr. Büky Béla–Dr. Végh József